

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RO SUNGULA (P1)

MUDYAXIHI/KHOTAVUXIKA 2025

XILETELO XA MAKOREKETELO

TIMARAKA: 80

Xiletelo xa makoreketelo lexi xi na tipheji ta 7.

XIYENGE XA A: XIKAMBELANTWISISO

XIVUTISO XA 1

XITSHURIWA XA A

MAKOREKETELO YA XIKAMBELANTWISISO

- Hikuva ntshikelelo wu le ka matwisiselo, swihoxo swa mapeletelo na ririmia swi xupuriwi handle ka loko swihoxo swi cinca nhlamuselo/matwisiselo. (Swihoxo swi fanele ku kombisiwa.)
- Loko mukamberiwa a tirhisa marito mambe eka rirmi leri a kamberiwaka hi rona, u nga ma tekeli enhlokweni marito wolawo, loko nhlamulo yi twala, naswona u nga xupuli. Kambe loko ku tirhisiwile rito rimbe eka xitshuriwa ri nyika nhlamulo leyi lavekaka, leswi swi ta amukeriwa na swona.
- Ku hava maraka leyin nga nyikiwaka eka **swivutiso swo pfuleka** eka nhlamulo ya INA/EE kumbe NDZA PFUMELA/A NDZI PFUMELI. A ku na timaraka ti nga ta nyikiwa eka nhlamulo ya HI SWONA/A HI SWONA kumbe MHAKA/VONELO. Ku seketela hi kona ku nga ta nyikiwa timaraka.
- Loko ku laveka tinhlamulo ta rito rin'we, kutani mukamberiwa a nyika xivulwa hinkwaxo, koreketa **himfanelo ntsena loko** rito leri lavekaka ri khwatihatiwile.
- Loko ku laveka timhaka timbirhi/tinharhu kutani mukamberiwa a nyika to tala koreketa timbirhi/tinharhu to sungula ntsena.
- Amukela marin'wana yo hambanahambana.
- Eka swivutiso swo hlawula, amukela havumbirhi letere leri faneleke NA/KUMBE nhlamulo leyi tsariweke hi ku hetiseka.

XIYENGE XA A: XIKAMBELANTWISISO**XIVUTISO XA 1**

- 1.1 Va tiendlela swirhapa emakaya va navetisa na ku xavisa leswi va swi pfuneke✓ na ku vumba mintlawa kutani va endla tiphurojeke to hambanahambana.✓ (2)
- 1.2 ... 'ku luka mano' ...✓✓ (2)
- 1.3 Yi vula leswaku xin'wana na xin'wana xi kota ku xaviwa loko xi navetisiwa.✓✓ (2)
- 1.4 Hi le switichini swa mathekisi na mabazi.✓ (1)
- 1.5 To virisiwa✓ na to katingiwa.✓ (2)
- 1.6 U vuya a ta sungula ra yena bindzu ra xiyimo xa le henhla./U kula a tiva ku fambisa bindzu.✓✓ (2)
- 1.7 hola./B.✓ (1)
- 1.8 Xi vula leswaku hambi u vabya ngopfu wa hola loko u tirhisa murhi wa xibodhlelana lexi.✓✓ (2)
- 1.9 1.9.1 A hi swona, eka xitshuriwa ku vuriwa leswaku, 'ku humelela wa swirhundzu' leswi vulaka leswaku ku humelela wa xisati.✓✓ (2)
- 1.9.2 A hi swona, hikuva loko wo tlhelela hi siku leri tlhandlamaka u ta va kuma va ri karhi va kombela mali va vula leswaku va siywile hi swo famba.✓✓ (2)
- 1.10 Vaxavisi va nga vavisana.✓✓/Muchayeri a nga chava kutani a kandziya mafurha a va vavisa. ✓✓/Muxavisi a nga wisa swixavisiwa swi hangalaka. ✓✓/Muxavi a nga famba na swixavisiwa leswi nga cukumeteriwa emovheni a nga hakelangi.✓✓
(Tinhlamulo timbirhi ntsena.) (2)
- 1.11 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xik.: Muxavi a nga nwa murhi wo tala ku tlula mpimo kutani a lova kumbe a vabya ngopfu hikuva ku hava swileriso naswona leswi hlanganisiweke ku endla murhi lowu a swi tsariwangi. ✓✓
(Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)
- 1.12 Mukamberiwa u ta nyika nhlamulo ya yena. Xik.: A ndzi ta va pfuna hi ndhawu yo tirhela eka yona na ku va xavela michini yo tirha hi yona.✓✓
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 1.13 I vuxaka bya varhandzani./Vanghana./Maxaka.✓ (1)
- 1.14 U hlamarisiwa hi ku va munhu loyi wa xinuna a fikile a nga n'wi rindzelangi.✓ (1)
- 1.15 A a lava ku n'wi hlamarisa./A a lava ku n'wi tsakisa./A a lava ku n'wi kombisa rirhandzu. ✓✓
(Nhlamulo yin'we ntsena.) (2)
- 1.16 Nhwana u titwa a tsakile✓ hikuva malangutelo na n'wayitelo wa yena swi kombantsako, na ku titwa a rhandziwa. ✓
(Amukela na yan'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA A:**30**

XIYENGE XA B: NKOMISO

XIVUTISO XA 2

	MINTSHAHO	TIPOYINTI
1.	'Loko munhu a endla micingiriko ley a nga ehleketi swo tala, leswi swi endla leswaku moya wa yena wu tshama wu phyuphyile.'	1. Munhu loyi a endlaka vutiori wa phyuphyia emoyeni.
2.	'Hinkwaswo leswi swi pfuna leswaku mipfimbi na misiha ya munhu swi tirha kahle kutani nkhuluko wa ngati wu va lowu tshamisekeke.'	2. Swi pfuna leswaku mipfimbi na misiha swi tirha kahle ku endla nkhuluko wa ngati wu tshamiseka.
3	'Loko miri wu ri karhi wu fambafamba na ku endla micingiriko wa tiyelela.'	3. Miri wa tiyelela hi ku fambafamba na ku gingirika.
4.	'Miri a wo tiyelela ntsena wu tlhela wu va na matimba ku tlula ekusunguleni.'	4. Miri wu va na matimba.
5.	'Miri lowu nga na matimba wa tilwela eka mavabyi yo fana na ntshikelelo wa ngati na vuvabyi bya chukela.'	5. Miri wa tilwela eka mavabyi ya ntshikelelo wa ngati na vuvabyi bya chukela.
6.	'Munhu loyi a gingirikaka khwiri ra yena ri gayela swakudya hi ku hatlisa leswi endlaka leswaku a nga nyuheli.'	6. ku gingirika swi pfuneta ngayelo wa swakudya hi xihatla na ku hunguta ku nyuhela.
7.	'Munhu loyi a endlaka vutiori nghohe ya yena ya saseka na ku languteka ku fana na ya munhu lontsongo.'	7. Vutiori byi sasekisa nghohe yi fana na ya muntshwa.

Nkomiso wu fanele ku koreketiwa hindlela leyi landzelaka:

- **Maavelo ya timaraka:**
  - 7 wa timaraka i ta 7 wa tipoyinti : N (7) (maraka ya1 hi poyinti)
  - 3 wa timaraka i ta ririm : R (3)
  - Ntsengo wa timaraka : 10
- **Maavelo ya timaraka ta ririm loko mukamberiwa a nga tshahangi:**
  - 1–3 wa tipoyinti leti nga tona: nyika maraka yi1
  - 4–5 wa tipoyinti leti nga tona: nyika timaraka ti2
  - 6–7 wa tipoyinti leti nga tona: nyika timaraka ti3
- **Maavelo ya timaraka ta ririm loko mukamberiwa a tshahile kunene:**
  - 6–7 wa tipoyinti: a nga nyikiwi maraka
  - 4–5 wa tipoyinti: nyika maraka yi1 ya ririm
  - 2–3 wa tipoyinti: nyika timaraka ti2 ta ririm

LEMUKA:

- **Ntsengo wa marito:**

- Vakoreketi va languteriwa ku kambisia ntsengo wa marito lama tirhisiweke.
- U nga susi timaraka loko mukamberiwa a nga kombisangi ntsengo wa marito lama tirhisiweke kumbe ma kombisiwile hindlela yo hoxeka.
- Loko ntsengo wa marito wu hundzisiwile, hlaya ku fika emakumu ka xivulwa xo hetelela xa marito lama ku hundzisiweke hi wona, kutani u nga tekeli enhlokweni marito lama nga ta landzela eka nkomo.

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 10

XIYENGE XA C: RIRIMI EKA MBANGU

XIVUTISO XA 3

XITSHURIWA XA D: XINAVETISO

- 3.1 Eka vanhu lava navelaka ku va na movha wa BMW. ✓ (1)
- 3.2 Movha wa BMW. ✓ (1)
- 3.3 Nxavo wa movha lowu loko wu paluxiwile wu nga endla leswaku va loloha ku ya evhengeleni./Hikuva vuxoxoko va ta byi kuma loko va tihlanganisile na vanavetisi hi riqingho. ✓ (1)
- 3.4 wu vona na ku wu chayela u wu twa./D. ✓ (1)
- 3.5 Ya tirha ku koka rinoko ra vaamukeri va mahungu. ✓✓ (2)
- 3.6 Mukamberiwa u ta nyika mavonelo ya yena. Xik.: Ya khorwisa hikuva swi nga endleka ku ri nkarhi wa xipexali evhengeleni.

KUMBE

- A ya khorwisi, i ku thathela loku kongomisiweke eka ku onga vaamukeri va mahungu. ✓✓ (2)
- 3.7 Marito ya hlohlotelala leswaku munhu a nga swi kota ku xava movha lowu kombisiweke. ✓✓ (2)
[10]

XIVUTISO XA 4: KU XOPAXOPA KHATHUNI

XITSHURIWA XA E: KHATHUNI

- 4.1 Ndhawu yo tsalela xikambelo. ✓ (1)
- 4.2 Swimbirhi. ✓ (1)
- 4.3 Nkarhi wo tsala xikambelo./ I nkarhi lowu a wu pimiwile ku tsala xikambelo lexi nga eku tsariweni. ✓ (1)
- 4.4 huwelela./B. ✓ (1)
- 4.5 Xi hlamarile na ku chuha swinene. ✓ Xi hlamarile ku twa ku helela hi nkarhi xi nga se heta ku tsala. ✓ (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 4.6 Ri kombisa matimba✓ eka munhu loyi a vulavulaka hikuva u lerisa leswaku va tshika ku tsala. ✓ (2)
- 4.7 Mukamberiwa u ta nyika mavonelo ya yena. Xik.: Ximunhuhatwa xi hava vutivi bya leswi xi tsalaka swona. ✓ Leswi swi tikomba hi ku hoxeka ka tinhlamulo timbirhi leti xi ti tsaleke. ✓ (2)
[10]

XIVUTISO XA 5: RIRIMI NA VUSWIKOTI BYO HLELA

5.1

- 5.1.1 Hi ta ya bona tiva ra Funduzi hi ku va ri na nd huma ya mati yo hisa.√√ (2)
- 5.1.2 Tiko a ri yimile hi milenge na ku taleriwa hi vugevenga lebyi a byi tsuvula na misisi.√√ (2)
- 5.1.3 Mativula.√ (1)
- 5.1.4 Ku kombisa maendlelo ya swilo./Ku vumba maengeteri ya mukhuva/maendlelo.√√ (2)
- 5.1.5 Rona./D.√ (1)
- 5.1.6 Swivanana√ ximunhwana.√ (2)
- 5.1.7 Switsundzuxo swa kahle a swi kumeki eka vatswari.√√ (2)
- 5.1.8 Loko munhu lontsongo a nga tsakeli ku teka switsundzuxo swa vanhu lavakulu eka yena.√√ (2)

5.2

- 5.2.1 Nkulukumba loyi u ta vuyeriwa nan'waka.√√ (2)
- 5.2.2 Ndzi ta **pfuna**√ tiko ra ka hina hi **mihandzu**√ leyinene. (2)
- 5.2.3 Lowu murhi wu tswarile swinene.√√ (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA C:
NTSENGO WA TIMARAKA:

[20] 40
80